

JULENISSEN

som diakon

Julen oppfattes som den første og største av de kristne høytider. Men historisk sett er den forholdsvis sen. I oldkirken feiret man ikke fødselsdager. I stedet feiret man martyrenes dødsdager og dåpsdagen. Men hvor kommer Julenissen inn, og hvorfor har han fått så sentral betydning?

Av Olav Myklebust

Da man begynte å feire Jesu fødselsdag ble den koplet nær til Stefanus' dødsdag (2. juledag, den 26. desember) i kirkens festkalender. Mens kirkene fylles juleaften, og frelserens fødselsdag fortsatt er den sentrale klangbunnen, har de færreste hørt om Stefanus. Han lever videre i en barnesang om Staffan stallardreng på Santa Lucia. Ut over det er Stefanus som historisk skikkelse lite kjent. Men kanskje har Stefanus hatt større innflytelse også på vår tid enn vanlig antatt. Etterforskeren Derrick bærer i rettferdighetens tjeneste navnet Stefan. Kanskje skyldes det at Stefanus i dypet av tysk folketradisjon er bærer av helt bestemte verdier som Stefan Derrick fører videre som filmfigur?

Det er nemlig slik at fordums helter har en tendens til å dukke opp i nye skikkelser i folkefantasi. Julenissen er en slik skikkelse som virkelig har slått gjennom. Han bærer på en arv fra St. Nicolaus, en lilleasiatisk biskop fra det fjerde århundret. Nissen har arvet en rekke andre folkelige trekk, men navnet og andre gjenkjennbare trekk har han arvet fra biskop Nicolaus. Navnet betyr: "Seier for folket!" En slik seier har St. Nikolaus symbolisert som Russlands skytshelgen, og som sjø-

Julenissene i typisk norsk utgave. Fra et norsk julekort.

folks og ikke minst som små barns beskytter. Fortsatt bærer han ofte hyrdestaven (bispestaven) sammen med sekken full av gaver. De små barns beskytter og velgjører, er fortsatt et dominerende trekk i det internasjonale bildet av Santa Claus.

Faktisk vet man svært lite om den historiske skikkelsen som var utgangspunktet. Om han var biskop i Myra eller Pinara, er uavklart. Likesom man idag strides om julenissen er finsk eller norsk, kjempet flere steder tidligere om å være St. Nicolaus sitt hjemsted. Hvordan har han så fått sine kjennetegn? Trolig har det skjedd nettopp som en symbolfigur.

I gamle fortellinger blir biskopen fremstilt som et gavmildt og uegennyttig menneske. En gang skal han ha hjulpet en meget syk og fattig far

til tre små piker ved i all hemmelighet å kaste tre gullmynter inn gjennom vinduet deres. I nyere tid er dette motivet blitt transformert til julenissens hemmelige adkomst gjennom skorsteinen. Åpningen der kan kamuflere fars eller mors hemmelige gavmildhet. Gjennom pipa bringer nissen godterier til barna uten å knuse vinduet. Et bibelsk motiv er at gavmildheten skjer skjult og ikke for øynene på barna. Julenissen nærmer seg en engleskikkelse. Han er en skjult velgjører. I stedet for englevinger tar han seg frem på nordisk vis med reinsdyr og slede.

I folketradisjonen fremtrer St. Nicolaus også som en undergjører. Han skal ha befridd sjøfarere fra livsfare. Videre har han uten å bli straffet avskaffet avgudsdyrkelse. Han har i siste øyeblikk reddet

dødsdømte fra døden, helbredet besatte og forhindret kriger ved sin innflytelse på konger. En gang var sekken hans full av brød som berget en hel by fra hungersnød. Han viste seg som barnas venn ved selv å vokse opp som et kreativt og omtenkstomt barn. Her er noe av bakgrunnen for vrimmelen av små nisse-snekkere og nisse-syersker som hele året forbereder den store gledesfesten for fattige og snille barn. Ja, St. Nicolaus evner til og med å gjøre slemme barn snille.

Den sentrale plassen Julenissen har fått, skyldes skikkelsens frodige og gode karakter. Nissen har en sterk posisjon i folkedypet som velgjører. Fra forretningsmessig synsvinkel egner han seg godt til å fremme omsetningen. Smånissene bærer trekk fra gammel norrøn overtro. Gamlenissen som i butikkvinduene monotont og ustanselig fører treskjeen til munnen og fyller sitt eget gap med julegrøt, avspeiler en julefeiring som har gått av hengslene. Den selvcentrerte magefyllingen er en levning fra den hedenske julefeiringen og ikke fra St. Nicolaus.

Opprinnelig hadde Santa Nico(C)laus ingen tilknytning til julefeiringen. Hans dag ble feiret den 6. desember. Da kom "biskopen" årlig med leketøy og gode gaver til barna. Men fordi julen etter hvert ble oppfattet som familiens barnefest, flyttet St. Nicolaus til julen og utkonkurrerte i løpet av det nittende århundre julebukken. St. Nicolaus ble barnas beste-far med langt hvitt skjegg, rød kappe og hermelinbelagt nisselue. Fra å være barnas beskytter fremtrer han nå som storfamiliens romslige overjeger og verner. Hva er vel et lite barn og en familie uten en velgjørende helgen-bestefar som er noe mer enn

Julenisse i mer amerikanisert utgave. Her er nok forbindelseslinjene til St. Nicolaus tydeligere. Fra julekort.

sjuende far i huset?

I nyere tid har enkelte oppfattet julenissen som en konkurrent til Jesus-barnet. Fjorårets julefeiring brakte nyheter fra det høye nord om at barn utkledd som smånisser ikke fikk komme inn i kirken fordi nissen ble betraktet som en hedensk skikkelse som ikke skal ha noen plass i julefeiringen. Det ble også fortalt at barn strigråt over å få høre at nissen ikke finnes. Slike beretninger viser hvilken betydning den mangefasetterte skikkelsen har som symbol. Sannsynligvis er det ikke den historiske opplysningen om nissens ikke-eksistens man gråter over, men sorgen over å bli fratatt en stor illusjon i en prosaisk hverdag. Selv om det neppe var særlig klokt å stenge kirkedøren for smårollingene, viser hendelsen behovet for en realitetsorientering og formidling av refleksjon over nissen som kirkelig skikkelse og som symbol i folkedypet.

Jeg ser ingen grunn til å forsøke å utrydde julenissen. Det vil uansett være fåfengt. Dessuten er de fleste med god grunn glad i ham. Hans posisjon skyldes sterke interesser. Han fyller en rekke viktige symbolfunksjoner. Bedre enn å slå nissen flat, er det da å forsøke å gjenvinne og fornye de gode motiver denne skikkelsen er bærer av og å styrke nissen som en diakonal figur. Det forutsetter trolig kunnskap og bevissthet om at nissen i utgangspunktet var en biskop med uegenlyttig omsorg for nødlidendes og særlig barnas ve og vel. Han er dermed en arketype til inspirasjon for flere enn kirkens biskoper, og han bør få være med å styrke julen som diakonal høytid. Men "hans dag" er hverken juleaften, eller 1. eller 2. juledag.